

- Discourses, Reflections*). Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv : *IPiEND im. I. F. Kurasa*, 328 s.
5. Samchuk, ZF 2009. *Svitohliadni osnovy sotsialno-filosofskoho doslidzhennia ideolohii: problema kryteriiv ta prioritytetiv vyboru (Worldview foundations of socio-philosophical research of ideology: the problem of criteria and priorities of choice)*. Monohrafiia: u 2 t. D. : *ART-PRES*, t. 1, 920 s.
 6. Banner, JM Jr 2021. *The Ever-Changing Past: Why All History Is Revisionist History*. Yale University Press, 304 p.
 7. Fischer, DH 1999. *The Great Wave: Price Revolutions and the Rhythm of History*. Oxford University Press, 552 p.
 8. Graeber, D & Wengrow, D 2021. *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*. Farrar, Straus and Giroux, 704 p.

Прорецензовано / Reviewed

25.04.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publication

8.05.2025

DOI 10.33930/ed.2019.5007.53(3-4)-6

УДК 141.3:316.4

ВІД ГЕОПОЛІТИКИ ДО ГЕОАНТРОПОЛОГІЇ: ЗЕМЛЯ ЯК СИМВОЛ СТРАЖДАННЯ У КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО ДОСВІДУ

В. В. Блажко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобальних екологічних криз дедалі більшого значення набуває звернення до екологічної етики. Остання виступає як парадигма, що визнає природу як суб'єкт, що має моральний статус. Це вимагає не лише визнання наявних проблем, а й формування екологічної поведінки людини на основі етичних принципів. Застосування екзистенціалу "страждання" у контексті взаємин людини і Землі дозволяє перейти від геополітичного до геоантропологічного виміру. Саме це становить актуальне завдання сучасної філософії, що полягає у відновленні порушеного зв'язку між природою та людиною. Усвідомлення людиною наслідків власної діяльності та здатність співпереживати Землі як живому середовищу формує екологічну самосвідомість, яка уможливорює реалізацію практик турботи, емпатії та відповідальності.

Постановка проблеми. Страждання є одним із основних феноменів людського існування, що постійно перебуває в центрі філософської уваги. У межах екзистенціалістського підходу проблема страждання виступає однією з ключових категорій, оскільки головна увага зосереджена на людині як суб'єкті, що переживає суперечності свого існування. Однак такий підхід часто призводить до штучної автономії людини, внаслідок чого природа та Земля відсуваються на другий план філософських роздумів, що лише посилює антропоцентричні заклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки в гуманітарному та філософському знанні помітно зростає інтерес до переосмислення ролі Землі. Такий підхід формує новий філософський напрям, де Земля розглядається як учасник людської історії та культури. Філософи, як-от М. Еліаде, наголошували на сакральному вимірі Землі в релігійних уявленнях, а М. Гайдеггер вводить поняття "вкорінення" (*Bodenständigkeit*), яке підкреслює глибинний зв'язок людини з місцем її буття. Один із таких підходів сформульовано в гіпотезі Гайї Дж. Лавлока, у цій же парадигмі мислить Т. Мортон [12], який запропонував поняття "гіпероб'єкт" для опису масштабних екологічних явищ, зокрема й самої Землі. У межах сучасної філософської парадигми акцент переноситься на такі аспекти, як екзистенціал страждання, турбота як філософський принцип (Є. Андрос, С. Крилова, Н. Хамітов), що свідчить про зміну акцентів, про поєднання фундаментальної онтології, та антропологічної відповідальності.

Постановка завдання. Метою статті є філософське осмислення взаємозв'язку між людиною і Землею крізь екзистенціал "страждання". Це дозволяє, по-перше, звернутися до символічного значення Землі як архетипу особистої і колективної ідентичності людини, що зумовлює консолідацію нації; по-друге, простежити взаємозв'язок між образом Землі в культурній уяві та принципами екологічної свідомості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній філософській думці Земля постає як багатовимірною онтологічною структурою, що формує ідентичність людини й визначає модуси її існування. Земля розглядається не лише як фізичне середовище, а як суб'єкт символічного, духовного й етичного виміру. У цьому контексті екзистенціальне страждання дозволяє осмислити взаємодію людини із Землею як дію співпереживання. Зміщення фокусу з геополітики до геоантропології означає переосмислення відносин “людина – Земля” як взаємної відповідальності, а не домінування. Перехід до екзистенційного розуміння Землі вимагає відмови від інструментального бачення на користь турботи та етичної відповідальності. У цьому контексті формування екологічної свідомості постає як необхідна умова гармонійного співіснування людини з планетою.

Висновки. Геополітика, яка протягом XX століття залишалася домінуючою парадигмою, дедалі більше втрачає свою актуальність. Її акцент на територіальних і ресурсних аспектах влади редукувала Землю виключно як об'єкт експлуатації або арену геополітичних конфліктів. Водночас сучасні дослідження все частіше звертаються до антропологічного виміру землі, трактуючи її як суб'єкт, що зазнає впливу людської діяльності. Такий підхід вимагає радикального перегляду уявлень про Землю: від пасивного об'єкта до активного суб'єкта, до якого можуть бути застосовувати екзистенційні категорії, зокрема й категорія страждання. У світлі екологічної кризи метафорика страждання Землі набуває особливого значення, оскільки висвітлює механізми відчуження людини від природи й наслідки такого відчуження. Розвиток концепції “soliproietics” відкриває альтернативне бачення, яке ґрунтується на принципах взаємності, турботи та відповідальності й може стати основою для подолання екологічної кризи.

Ключові слова: страждання, Земля, геоантропологія, екологічна свідомість, турбота, етика, суб'єктність природи, екологія.

FROM GEOPOLITICS TO GEOANTHROPOLOGY: THE EARTH AS A SYMBOL OF SUFFERING IN THE CONTEXT OF HUMAN EXPERIENCE

Valentyn Blazhko

Abstract.

Relevance of the research. In the current context of global environmental crisis, the significance of environmental ethics is increasingly emphasized. It functions as a paradigm that regards nature as a subject endowed with moral status. This approach requires not only acknowledging the existing problems, but also cultivating human environmental conduct grounded in ethical principles. The application of the existential category of “suffering” in the context of human–Earth relations enables a shift from the geopolitical to the geoanthropological dimension. This is precisely the urgent task of contemporary philosophy: to restore the severed connection between nature and the human being. Human awareness of the consequences of their own actions and the capacity to empathize with the Earth as a living environment give rise to ecological self-awareness, which makes it possible to enact practices of care, empathy, and responsibility.

Problem statement. Suffering is one of the fundamental phenomena of human existence that remains constantly at the center of philosophical inquiry. Within the framework of the existentialist approach, the problem of suffering appears as a key category, since the main focus is placed on the human being as a subject who experiences the contradictions of their own existence. However, such an approach often leads to an artificial autonomy of the human, as a result of which nature and the Earth are pushed into the background of philosophical reflection, thereby reinforcing anthropocentric appeals.

Analysis of recent research and publications. In recent years, there has been a noticeable increase of interest in the humanities and philosophical thought in rethinking the role of the Earth. This approach gives rise to a new philosophical orientation in which the Earth is considered a participant in human history and culture. Philosophers such as M. Eliade have emphasized the sacred dimension of the Earth in religious representations, while M. Heidegger introduces the notion of *Bodenständigkeit* (“rootedness”), which highlights the profound connection between the human being and the place of their existence. One such approach is formulated in the Gaia hypothesis by J. Lovelock; within this same paradigm, T. Morton [12] develops his notion of the “hyperobject” to describe large-scale ecological phenomena, including the Earth itself. Within the framework of contemporary philosophical paradigms, the focus shifts to aspects such as the existential of suffering and care as a philosophical principle (Y. Andros, S. Krylova, N. Khamitov), which indicates a shift in emphasis—towards the convergence of fundamental ontology and anthropological responsibility.

Research task. The aim of this article is to offer a philosophical interpretation of the relationship between the human being and the Earth through the existential of “suffering.” This approach makes it possible, first, to address the symbolic meaning of the Earth as an archetype of both personal and collective human identity, which conditions the consolidation of the nation; and second, to trace the interrelation between the image of the Earth in cultural imagination and the principles of ecological consciousness.

Main material presentation. In contemporary philosophical thought, the Earth emerges as a

multidimensional ontological structure that shapes human identity and determines the modes of human existence. The Earth is considered not only as a physical environment, but as a subject of symbolic, spiritual, and ethical dimensions. Within this context, the existential of suffering enables the interpretation of the human–Earth interaction as an act of co-experiencing. The shift in focus from geopolitics to geanthropology signifies a rethinking of the “human–Earth” relationship as one of mutual responsibility rather than domination. The transition to an existential understanding of the Earth requires abandoning instrumental visions in favor of care and ethical responsibility. In this context, the formation of ecological consciousness appears as a necessary condition for the harmonious coexistence of the human being with the planet.

Conclusions. *Geopolitics, which throughout the twentieth century remained the dominant paradigm, is increasingly losing its relevance. Its emphasis on territorial and resource-based aspects of power reduced the Earth to a mere object of exploitation or an arena of geopolitical conflicts. At the same time, contemporary research increasingly turns to the anthropological dimension of the Earth, treating it as a subject affected by human activity. This approach calls for a radical rethinking of the conception of the Earth: from a passive object to an active subject to which existential categories—such as the category of suffering—may be applied. In light of the ecological crisis, the metaphor of the Earth’s suffering acquires particular significance, as it reveals the mechanisms of human alienation from nature and the consequences of such alienation. The development of the concept of soliumpoietics offers an alternative vision grounded in the principles of reciprocity, care, and responsibility, which may serve as a basis for overcoming the ecological crisis.*

Keywords: *suffering, Earth, geanthropology, ecological consciousness, care, ethics, subjectivity of nature, ecology.*

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобальних екологічних криз дедалі більшого значення набуває звернення до екологічної етики. Остання виступає як парадигма, що визнає природу як суб’єкт, що має моральний статус. Це вимагає не лише визнання наявних проблем, а й формування екологічної поведінки людини на основі етичних принципів. Створюються нові передумови для гармонізації відносин між людиною і довкіллям, тим самим відкриваючи простір для філософської рефлексії над Землею. Остання виступає не як ресурс, а як носій символічного й сакрального значення. Застосування екзистенціалу “страждання” у контексті взаємин людини і Землі дозволяє перейти від геополітичного до геоантропологічного виміру. Саме це становить актуальне завдання сучасної філософії, що полягає у відновленні порушеного зв’язку між природою та людиною. Усвідомлення людиною наслідків власної діяльності та здатність співпереживати Землі як живому середовищу формує екологічну самосвідомість, яка уможливлює реалізацію практик турботи, емпатії та відповідальності.

Постановка проблеми. Страждання є одним із основних феноменів людського існування, що постійно перебуває в центрі філософської уваги. Його зазвичай розглядають як суттєвий компонент екзистенційного досвіду, що здатний виявляти глибші рівні смислу буття людини. У межах екзистенціалістського підходу проблема страждання виступає однією з ключових категорій, оскільки головна увага зосереджена на людині як суб’єкті, що переживає суперечності свого існування. Однак такий підхід часто призводить до штучної автономії людини, внаслідок чого природа та Земля відсуваються на другий план філософських роздумів, що лише посилює антропоцентричні заклики. При цьому недооцінюється той важливий факт, що людське буття завжди реалізується у просторі Землі, яка є сценою, на якій відбувається драма людського існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки в гуманітарному та філософському знанні помітно зростає інтерес до переосмислення ролі Землі. Замість того, щоб бачити її лише як ресурс або територію, дослідники звертаються до уявлення про Землю як живу, значущу і навіть суб’єктну реальність. Такий підхід формує новий філософський напрям, де Земля розглядається як учасник людської історії та культури. Філософи, як-от М. Еліаде, наголошували на сакральному вимірі Землі в релігійних уявленнях, а М. Гайдеггер вводить поняття “вкорінення” (Bodenständigkeit), яке підкреслює глибинний зв’язок людини з місцем її буття. Один із таких підходів сформульовано в гіпотезі Гайї Дж. Лавлока, у цій же парадигмі мислить Т. Мортон [12], який запропонував поняття “гіпероб’єкт” для опису масштабних екологічних явищ, зокрема й самої Землі. Сучасна філософська думка наголошує на необхідності розширення понятійного поля Землі, зокрема шляхом залучення категорій “тіла”, “сакральний простір”, “рідна земля”, які засвідчують глибинний символічний і культурний вимір зв’язку людини із Землею. Серед українських

дослідників варто назвати І. Віктор, Л. Газнюк, Т. Гардашук, О. Гомілко, К. Карпенко та інших. У межах сучасної філософської парадигми акцент переноситься на такі аспекти, як екзистенціаль страждання, турбота як філософський принцип (Є. Андрос, С. Крилова, Н. Хамітов), що свідчить про зміну акцентів, про поєднання фундаментальної онтології, та антропологічної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Категорія Землі у філософській рефлексії постає як багатовимірною онтологічною проблемою, що актуалізує питання людського буття та екзистенції. Її осмислення в сучасному філософському полі дозволяє означити ключові виклики, з якими стикається сучасна людина. Адже Земля є не лише фізичним середовищем існування, а й феноменом, який пробуджує трансцендентні прагнення людини до самопізнання. Ці прагнення спрямовані на пошук сенсу, досягнення внутрішньої гармонії у просторі буття Землі. Такий підхід передбачає перегляд уявлень, сформованих у межах природничих наук, де Земля трактується виключно як ресурс. Натомість пропонується її розуміння як всеохопної онтологічної структури, яка визначає модуси людського існування й водночас наділена сакральним виміром. Цей концептуальний поворот привертає увагу до теорії Гайї, запропонованої американським дослідником Дж. Лавлоком в ХХ століття, де Земля розуміється як цілісний живий організм [8]. Цей підхід не лише підкреслює принцип коеволюції, покладений в основу генези як біосфери, так і людства, а й акцентує на тому, що людина виникає на певному етапі історії Землі й продовжує своє існування в наперед заданій системі. Варто зазначити, що навіть сьогодні ця теорія слугує джерелом філософських роздумів про статус Землі, що знаходить своє відображення в дослідженні М. Рюза “Гіпотеза Гайї: наука на язичницькій Землі”, звертаючись до проблем духовності та релігії [13].

Доцивілізаційні практики осмислення простору буття містили хтонічні образи, безпосередньо пов’язані із Землею. Модель “людина – природа” виступала основою практик життя первісних спільнот і довгий час визначала їхню життєдіяльність. У багатьох культурах Земля постає джерелом вітального знання, яке формує етичні орієнтири взаємодії людини з природою. Як зазначає МакЕлві, метафорична та лінгвістична пов’язаність людини із Землею відображена в етимології слів, що позначають людську істоту в різних мовах – від біблійного Адама, ім’я якого походить від івритського “adama” (земля), до латинського “homo”, спорідненого зі словом “humus” (грунт) [10, р. 5]. Зв’язок людини із Землею знаходить вираження в релігійних практиках, де природа наділяється сакральним значенням. Різноманітні божества, пов’язані з родючістю ґрунту, від Гаї та Деметри в Давній Греції до кельтської богині Дану та маорійських вірувань, віддзеркалюють метафізичне значення Землі в ранніх релігіях.

Для осмислення значення Землі для життєвого світу варто звернутися до поняття “вкорінененість” (Bodenständigkeit), яке є одним із ключових у філософії М. Гайдеггера. Так, Р. Меткалф наголошує на варіативності перекладів Bodenständigkeit і може бути позначено в англійській мові “словами “autochthon” (автохтонія), “subsistence” (існування), “indigenous character” (корінний характер), “native ground” (місцева земля), “ground-hold” (укорінений стан), “rootedness” (вкорінений стан) або “rootedness in the soil” (вкорінений стан у ґрунті)” [11, р. 50]. Варто підкреслити, що усі визначення підкреслюють символічні аспекти Землі в культурних практиках, розкривають глибинні архетипи колективного несвідомого, є основою самоідентичності людини.

М. Еліаде наголошує на сакральному значенні Землі, що дозволяє трактувати її як архетип, спільний для всього людства. Йдеться про унікальне поєднання філогенетичного і онтогенетичного виміру, в якому загальні закони розвитку стосуються не лише біології, а й духовного розвитку людства. Архетип материнства, пов’язаний із Землею, знаходить своє відображення в сучасному екофемінізмі. Відповідно, цей архетип включає такі екзистенціали, як “любов”, “турбота”, “самопожертва”, “страждання”. У міфологічних уявленнях багатьох культур страждання Землі пов’язані з порушенням космічного порядку та гармонії [1].

Початок ХХІ засвідчує зсув філософського фокусу від геополітичного до геоантропологічного дискурсу. У новій парадигмі співвідношення “територія – людина – влада” поступається місцем глибшому осмисленню взаємодії людини із Землею. Протягом історії численні війни за землю та ресурси, які супроводжували історію людства були джерелом страждання для етносів, народів, націй. У таких контекстах Земля залишалася лише тлом подій, а наслідки, які вона зазнавала, залишалися поза увагою. Проте руйнування

ландшафтів, зменшення біорізноманіття та деградація природних систем вимагають філософського осмислення із врахуванням глибинного зв'язку людини і Землі.

Для екзистенційної філософії страждання виступає важливим аспектом розуміння буття. Страждання, з одного боку, розкриває внутрішні суперечності людського існування, а з іншого – акцентує на важливості гармонійного співіснування людини із землею. Страждання – це не лише тілесний біль або втрата, але й екзистенційний досвід, що спонукає до переосмислення наявного стану речей та пошуку нових моделей співіснування. Воно здатне впливати на формування ідентичності і змінювати культурні практики.

Символічні структури Землі, такі як ландшафт і територія, відіграють роль медіаторів культурного досвіду та стають простором колективної пам'яті. Сучасне філософське знання демонструє поступовий перехід від традиційного уявлення про Землю як про арену політичної реалізації влади до постнекласичного, в якому Земля розглядається як суб'єкт. У цьому контексті застосування екзистенціальних категорій до Землі методологічно виправдане. Визнання Землі як суб'єкта дає змогу визначити взаємозв'язок людини і природи в термінах діалогу: “Природа і людина є двома видами духовно-матеріальної цілісності” [7, с. 106], де діалог виступає не лише умовою, а й онтологічною основою цієї цілісності. Запобігання стражданням Землі передбачає визнання її як Іншого, до якого людина звертається на засадах діалогу. Звертаючись до етики Е. Левінаса, А. Морозов зазначає, що етичні стосунки визначаються ставленням до Іншого, який розуміється як безкінечне і трансцендентне [5, с. 160].

Поняття “державна”, “кордони”, “територія”, “простір” є маркерами усіх геополітичних концепцій, зосереджуючи увагу дослідників на владних відносинах та політичних інтересах. Утім, ці поняття можуть розглядатися як універсалії, за допомогою яких дослідження Землі набуває філософсько-антропологічного виміру. Такий підхід актуалізує геоантропологічний підхід, що враховує взаємозв'язок людини і Землі й дозволяє глибше аналізувати процеси становлення та здійснення буття людини. Для А. Т. Малиновського геоантропологічні ідеї втілені як “вплив ландшафту, клімату на національний характер, психологію мову, етнокультурний досвід. <...> кореляційні зв'язки поміж подіями минувшини, емоціями, лірично-настрійними інтонаціями і рухом погляду у просторі” [4, с. 150, 152].

Геоантропологічний підхід доповнює та розвиває геософські рефлексії, спрямовані на осмислення природи та ландшафту. Ландшафт розглядається не як статичний об'єкт естетичного споглядання, а як простір “розташованих у ньому національних краєвидів, споглядання їх з позиції *Іншого*, медитацій, рефлексій, колекціонування вражень, тактильних відчуттів” [4, с. 150]. Людина розуміється як активний діяч, проте перетворювальна діяльність останньої поступається місцем турботливому ставленню до довкілля. Колективна пам'ять як ризома утворює мапу взаємодій із Землею. Земля вже не уявляється як тотальна сила, притаманна міфологічним уявленням, проте зберігає здатність формувати ідентичність і окреслювати межі життєвого світу людини.

Звертаючись до праць Д. Чижевського, А. Т. Малиновський аналізує романтичну символіку українського пейзажу, вказуючи на такі образи, як “ніч”, “степ”, “вітер”, а також постаті козака, гайдамака, кобзаря вже долучені. Ці фігури є метафорикою свободи, національної гідності та ідеї справедливості. Як зазначає дослідник, “на перший план висувається самодостатній образ степу як провідника, медіума в інші світи, не потойбічні, а історичні, національні, ідеологічні” [4, с. 153–154]. Інакше кажучи, степ – це не лише міфологема, а й архетип. У цьому контексті йдеться про колективну пам'ять, яка фіксується у вигляді ментальної мапи, яка структурує національні архетипи. Архетипи – це унікальні духовні орієнтири українського народу, які втілюють усю його історію. Значення таких архетипів полягає не лише у встановленні духовних координат українців, а й у зміцненні національної ідентичності. У праці “Геополітичні орієнтири нової України” Ю. Липа підкреслює, що як суспільно-правові принципи, так і етико-господарські уявлення світогляду українців “звеличує зв'язок із землею...” [3, с. 72].

Відчуття екзистенційної тривоги, відчуття втрати належності до рідної землі може не лише посилювати внутрішнє страждання, але й відображати глибше відчуження людини від Землі. У такому контексті страждання набуває нового сенсу в умовах технологізованого буття. Так, С. Пилипенко наголошує, що “застосування антропологеми “турбота людини про Землю як турбота людини про себе” дозволяє застосувати екзистенціали “злагода”, “толерантність”, “пошана”. Це дозволяє відійти від жорстких програм, що, на жаль, ще

існують” [6, с. 232].

Актуалізується питання про межі впливу людини на природні системи, формуючи засади екологічної етики, яка базується на ідеї необхідності гармонізації відносин у системі “людина – природа”. За допомогою понять “екологічна спрямованість”, “екологічні ціннісні орієнтації” та “екологічна відповідальність” формується екологічна модель поведінки. Так, Г. Горбань визначає екологічну відповідальність як інтерактивну морально-екологічну властивість, формування якої є можливим лише за умови постійної взаємодії із світом природи, проте ця взаємодія виключає виключно раціональне обґрунтування. Авторка використовує поняття “чуйність”, “ощадливість”, “дбайливість” і робить висновок, що екологічна відповідальність спрямована на узгодження суперечливих дій людини. На її думку, “дана властивість виконує функцію, що пов’язана з регулюванням складних і неоднозначних стосунків людини з навколишнім соціоприродним середовищем” [2]. Варто підкреслити, що екологічна відповідальність не може залишатися локально обмеженою, а має бути інтегрована в ширший культурний контекст. На сьогодні дедалі важливішим стає усвідомлення людством наслідків утилітарного ставлення до Землі як об’єкта. Йдеться про визнання природи як суб’єкта етичних взаємин.

Філософське осмислення Землі потребує переходу від інструментального до екзистенційного бачення світу. У цьому контексті Земля постає не як зовнішній об’єкт використання, а як внутрішній вимір людської присутності у світі, що формує модуси етичного вибору та культурної відповідальності. Такий підхід відкриває можливість для нового етапу філософської екології – не як додатку до наукового знання, а як його критичної трансформації у просторі смислів, дії та спів-буття.

Концепція “*soliumpoietics*” (лат. *solium* – *грунт, ділянка землі*) розглядає процес формування землі як живого емерджентного утворення, як агентної сили від якої залежить виживання наземного життя. Ця концепція розроблена Т. ЛеВассером і дозволяє розглядати Землю як живу сутність, що є гіпероб’єктом. Як така Земля має п’ять ключових атрибутів: в’язкість, нелокальність, часову ундуляцію, фазування та інтероб’єктивність [9, р. 8–9]. *В’язкість* ґрунту проявляється в його всюдисущості – частки ґрунту входять у повітряні потоки, річки, інші організми, унеможливаючи чітке розмежування між ґрунтом та іншими елементами довкілля. *Нелокальність* виражається у способах взаємодії ґрунту з водою, повітрям і живими організмами. *Часова ундуляція* ґрунту виявляється в його формуванні протягом мільйонів років – часовий масштаб, непідвладний людському розумінню. *Фазування* – полягає в тому, що більшість його складових невидимі для людського ока, а його структура розподілена на мікроскопічному рівні. *Інтероб’єктивність* ґрунту виражається в його здатності вступати в різноманітні взаємодії з незліченними об’єктами на великих відстанях і часових масштабах.

Отже, сучасна філософсько-антропологічна дискусія про Землю відходить від традиційного дуалізму “природа – культура” та “суб’єкт – об’єкт” [6]. Страждання розглядається як модус спів-буття людини та Землі, що вимагає переосмислення в контексті поняття “турботи про Землю” (С. Пилипенко), а свобода розуміється як відповідальність за майбутнє Землі. Теперішнє свідчить, що екологічна катастрофа перетворюється на спільний досвід, який об’єднує людство. Визнання страждання природи унаслідок нищівної діяльності людства як власного страждання людини є результатом формування емпатії людини до Землі. Як зазначає Т. ЛеВассер, культивування людської присутності щодо землі під нашими ногами стає метафізичним і етичним імперативом, що вимагає переосмислення фундаментальних категорій людського буття у світі [9, р. 11].

Так, Міжурядовою платформою з біорізноманіття та екосистемних послуг (IPBES) запропоновано поняття “природні внески в добробут людини” Nature’s Contributions to People, NCP), що дозволяє звернутися до трьох модусів значення землі: навчання та натхнення, фізичні та психологічні переживання, підтримка ідентичності (релігійної, духовної, символічної та соціальної) [10, р. 1]. Це дозволяє зробити висновок, що в рамках концепції NCP Земля постає як фундаментальний елемент формування культурної ідентичності, вплітаючись у мовні практики, міфологічні наративи та соціальні структури, що набуває особливого значення в ситуації глобальних викликів теперішнього у спробі дати відповідь на питання: чи здатна людина пом’якшити страждання землі через формування екологічної свідомості та практик турботи? Важливим стає звернення до індігенних знань і традицій, що можуть слугувати основою для гармонійного співіснування у глобалізованому

світі. Ідеться про формування й поглиблення екологічної свідомості сучасної людини, що досягається як включенням цих проблем в сучасні освітні програми, так і шляхом екологічних практик єднання з природою та реалізації екологічних ініціатив.

Висновки. Геополітика, яка протягом ХХ століття залишалася домінуючою парадигмою, дедалі більше втрачає свою актуальність. Її акцент на територіальних і ресурсних аспектах влади редукувала Землю виключно як об'єкт експлуатації або арену геополітичних конфліктів. Водночас сучасні дослідження все частіше звертаються до антропологічного виміру землі, трактуючи її як суб'єкт, що зазнає впливу людської діяльності. Такий підхід вимагає радикального перегляду уявлень про Землю: від пасивного об'єкта до активного суб'єкта, до якого можуть бути застосовувати екзистенційні категорії, зокрема й категорія страждання.

У світлі екологічної кризи метафорика страждання Землі набуває особливого значення, оскільки висвітлює механізми відчуження людини від природи й наслідки такого відчуження. Розвиток концепції "soliumpoietics" відкриває альтернативне бачення, яке ґрунтується на принципах взаємності, турботи та відповідальності й може стати основою для подолання екологічної кризи. Переорієнтація геополітичного мислення на геоантропологічне відкриває нові можливості для осмислення та практичного вирішення глобальних проблем. Визнання дотичності екзистенціалу "страждання" до Землі створює підґрунтя для формування планетарної солідарності, здатної поєднувати екологічну відповідальність з культурними практиками взаємодії людини із Землею. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці конкретних механізмів інтеграції філософсько-антропологічних концепцій у сферу соціальних і екологічних практик.

Список використаних джерел:

1. Еліаде, М 2002. *Священне і мирське*. Пер. з нім. Г. Кьорян. Київ : *Основи*, 116 с.
2. Горбань, ГО 2003. *Деякі аспекти формування екологічної свідомості у вищому навчальному закладі*. Доступно : <http://www.ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_12.pdf>. [24 Квітень 2025].
3. Липа, Ю 2023. 'Геополітичні орієнтири нової України'. *Український націоналізм. Основи ідеології*, ред.-упоряд. О. Однороженко. Київ : *Видавництво Марка Вельника*, с. 65–81.
4. Малиновський, АТ 2022. 'Романтична історіософія А. Міцкевича. Емоції, простір, імперія'. *Київські полоністичні студії*, Т. 38, с. 11–23.
5. Морозов, А 2014. "Інший" як центральна проблема етики Емануеля Левінаса'. *Схід*, № 2, с. 158–162.
6. Пилипенко, СГ 2020. *Земля у філософському постнекласичному дискурсі: монографія*. Харків : *ФОП Панов А. М.*, 316 с.
7. Погорєлов, ОФ & Карпенко, МВ 2024. 'Антропний принцип структури світогляду'. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, Т. 7, № 2, с. 100–106.
8. Lovelock, JE 1979. *Gaia: A New Look at Life on Earth*. Oxford : *Oxford University Press*, 157 p.
9. LeVasseur, T 2024. 'The Soil is Alive: Cultivating Human Presence Towards the Ground Below Our Feet'. *Open Cultural Studies*. 8. Article 0010. Available from : <<https://doi.org/10.1515/culture-2024-0010>>. [24 April 2025].
10. McElwee, P 2021. 'The Role of Soils in Learning and Inspiration, Physical and Psychological Experiences, and in Supporting Identities'. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 376(1834), 20200184. Available from : <<https://doi.org/10.1098/rstb.2020.0184>>. [24 April 2025].
11. Metcalf, R 2012. 'Rethinking 'Bodenständigkeit' in the Technological Age'. *Research in Phenomenology*, No 42, pp. 49–66. Available from : <<https://doi.org/10.1163/156916412X628748>>. [24 April 2025].
12. Morton, T 2013. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis : *University of Minnesota Press*, 236 p. (Posthumanities; vol. 27).
13. Ruse, M 2013. *The Gaia Hypothesis: Science On a Pagan Planet*. Chicago and London : *University of Chicago Press*, xiv + 251 p.

References:

1. Eliade, M 2001. *Svyashchene i myrs'ke (The Sacred and the Profane)*, transl. from German by H. Kyorian, Kyiv : *Osnovy*, 116 s.
2. Horban, HO 2003, *Deyaki aspekty formuvannya ekolohichnoyi svidomosti u vyshchomu navchal'nomu zakladi (Some Aspects of the Formation of Ecological Consciousness in Higher Education)*, Available from : <http://www.ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_12.pdf>. [24 April 2025].

3. Lyra, Yu 2023. 'Heopolitychni oriientyry novoyi Ukrainy. Ukrayinskyy natsionalizm. Osnovy ideolohiyi (Geopolitical Guidelines of New Ukraine. Ukrainian Nationalism. Fundamentals of Ideology)', ed. O. Odnorozhenko, Kyiv : Vydavnytstvo Marka Velyka, pp. 65–81.
4. Malynov's'kyi, AT 2022, 'Romantychna istoriozofiya A. Mitskevycha. Emotsiyi, prostir, imperiya (Romantic Historiography of A. Mickiewicz. Emotions, Space, Empire)'. *Kyivski polonistychni studiyi*, T. 38, s. 11–23.
5. Morozov, A 2014, "'Inshyy" yak tsentral'na problema etyky E. Levinas (The "Other" as Central Problem in the Ethics of E. Levinas)'. *Skhid*, No. 2, s. 158–162.
6. Pylypenko, SH 2020, *Zemlya u filosof's'komu postneklasychnomu dyskursi: monohrafiya (Earth in the Post-Nonclassical Philosophical Discourse: a Monograph)*, Kharkiv : FOP Panov A. M., 316 s.
7. Pohorielov, OF & Karpenko, MV 2024, 'Antropnyi pryntsyp struktury svitohlyadu (The Anthropic Principle in the Structure of Worldview)'. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, T. 7, No. 2, s. 100–106.
8. Lovelock, JE 1979. *Gaia: A New Look at Life on Earth*. Oxford : Oxford University Press, 157 p.
9. LeVasseur, T 2024. 'The Soil is Alive: Cultivating Human Presence Towards the Ground Below Our Feet'. *Open Cultural Studies*. 8. Article 0010. Available from : <<https://doi.org/10.1515/culture-2024-0010>>. [24 April 2025].
10. McElwee, P 2021. 'The Role of Soils in Learning and Inspiration, Physical and Psychological Experiences, and in Supporting Identities'. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 376(1834), 20200184. Available from : <<https://doi.org/10.1098/rstb.2020.0184>>. [24 April 2025].
11. Metcalf, R 2012. 'Rethinking 'Bodenständigkeit' in the Technological Age'. *Research in Phenomenology*, No 42, pp. 49–66. Available from : <<https://doi.org/10.1163/156916412X628748>>. [24 April 2025].
12. Morton, T 2013. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 236 p. (Posthumanities; vol. 27).
13. Ruse, M 2013. *The Gaia Hypothesis: Science On a Pagan Planet*. Chicago and London : University of Chicago Press, xiv + 251 p.

Прорецензовано / Reviewed

04.05.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publication

11.05.2025

DOI 10.33930/ed.2019.5007.53(3-4)-7

УДК 141.3:17.023.34

ЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ В ТІНІ МАШИНОЇ ВІЙНИ: ЕТИЧНІ ТА ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Р. К. Філоненко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах активного розвитку інноваційних технологій військові дії все частіше називають "війною технологій" чи "протистоянням машин". На цьому тлі особливої гостроти набуває питання збереження людських цінностей та дотримання етичних норм у війні, в якій рішення про життя чи смерть дедалі частіше приймаються не людьми, а алгоритмами. Дослідження цієї проблематики дозволяє критично оцінити сталість людських цінностей в умовах радикальної автоматизації та сформулювати засади контролю за використанням автономних бойових систем.

Постановка проблеми. Активне впровадження автономних бойових систем і штучного інтелекту у сферу ведення війни трансформують саму сутність збройного конфлікту. Традиційні уявлення про мораль, гідність, відповідальність і цінність людського життя піддаються серйозним випробуванням. Рішення, які раніше були виключною прерогативою людини, дедалі частіше делегуються технологічним системам, у яких закладено алгоритмічну логіку, а не етичні міркування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика збереження людських цінностей в умовах стрімкого впровадження автономних військових технологій стала предметом активного дослідження у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, у роботах